

Vragen maakt vrij

In de serie 'Psalmen nader bekeken'

3 juli 2022

Voorgangers: Willem van der Meiden (overweging) en Leo van Driel

Welkom

Lied: Onstilbare tonen

Inleiding op het thema

In de serie 'Waar het hart vol van is' hoorden we in de vieringen dit voorjaar veel psalmen langskomen. Liederen vol antwoorden én stevige vragen, vol zekerheden én grondige twijfel. En steeds geadresseerd aan die Ene die heeft beloofd ons nabij te zijn. Er is geen ander 'heilig boek' waarin openlijk aan het opperwezen wordt getwijfeld. Die Ene, de God van Israël, is de Ene, maar is geen zekerheidje. "Slaap je?" "Waar ben je?" Werken zulke vragen en twijfels bevrijdend? Helpen ze ons en de wereld verder dan kant en klare antwoorden en 'zekerheden'? Maakt dit vragen vrij? Dat zijn vragen waarmee we vandaag de serie afsluiten. En we zingen en horen vrijwel alleen maar Psalmen vandaag, een liedbundel met zeggingskracht voor mensen, al meer dan 20 eeuwen lang, voor gelovige en ongelovige mensen, voor mensen in jubelstemming of in diep verdriet, vol emotie, vol ratio, vol verlangen. Vol kracht, wraakgevoelens, verlangen naar troost, woede, wanhoop, doodsverlangen en opperste vreugde: hoe menselijk wilt u het hebben?

Gebed

Bij wijze van gebed lees ik met u een psalm van de dichter Leo Vroman. Hij leefde bijna een eeuw lang en overleed 8 jaar geleden. Hij was B-wetenschapper van beroep en doceerde biofysica in de Verenigde Staten, waar hij al vanaf 1947 woonde met zijn vrouw Tineke. Hij heeft tal van dichtbundels op zijn naam staan en kreeg in 1964 de P.C. Hooftprijs voor zijn poëzie. Vroman heeft altijd in het Nederlands geschreven. Dit gedicht laat zien hoe hij in een 'Bèta-frame' dacht en schreef.

Zijn psalm richtte hij aan Systeem – zijn benaming van het goddelijke: hij, zij of het dat de mens overstijgt. Hij dichtte eens de regel: "Ik geloof dat alles heilig is".

Het gedicht van vandaag is geen kunstige gedicht vanwege zijn rijm, ritme of klankkleur – dat vind ik althans – maar de tekst is bij Vroman altijd intrigerend. Ik koos het uit, omdat in deze psalm – Vroman schreef een hele serie Psalmen – het woord-en-antwoordkarakter van de dialoog is geagendeerd: woord en ant-woord, aanspraak en tegenspraak met het goddelijke. Vroman schreef de tekst toen hij al 93 jaar oud was en hij kijkt vooruit naar het moment dat zijn brein – daar is zijn bèta-frame weer – zal sterven en hij het goddelijke zal ontmoeten, of het, hij of zij nu bestaat of niet. Bestaat het niet, dan zegt de slotregel: "Besta die nacht. En blijf!"

EEN PSALM VOOR SYSTEEM

Was de nacht soms uiterst stil / dan hoorde ik haast Uw stem
geschapen door mijn eigen wil / of door Uw Eigen Stem.
Soms bliksemde het, Het of Wie; / dan stond ik voor ons grote raam
en was de donderslag Uw Naam / dan riep ik Die.

Gun straks mijn stervend brein de waan / van eeuwigheid maar even,
een vaag landpad om langs te gaan / waar gras wuift, hoge bomen staan
en lieve dieren leven.

En dan – vergeet mijn zielig lijf / als het zichzelf vergeet,
en Wie Gij zijt of hoe ook heet, besta die nacht. En blijf!

Leo Vroman

Lied: **Hoe lang nog, Jij** - naar psalm 13

Lezing: **Psalm 42 vrij** - deel 1

Lied: **Ik zal mijn mond niet houden tegen U** - psalm 42 *vrij*, deel 2

Lezing: **Psalm 42 vrij** - deel 3

Lied: **Jij bent de God** - naar psalm 43

Overweging

Lieve mensen,

Luistert u even mee naar de Statenvertaling?

“Gij zijt mijn sterkte. In Uw hand beveel ik mijn geest. Gij hebt mij verlost, Here, Gij God der waarheid.” Zo staat het in vers 5 en 6 van Psalm 31.

Maar u kent ongetwijfeld ook de aanhef van Psalm 22, vers 2: “Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten, verre zijnde van mijn verlossing, van de woorden mijns brullens”. Jezus kende deze woorden toen zijn nood het hoogst was

Tegenspraak – in één Bijbelboek. Er zitten in mijn Statenbijbeltje twee bladzijden dundruk tussen. Wat is dat voor een boek? En dat noemt zich Heilige Schrift!

Heilige boeken zijn er doorgaans op uit om het gezag van het opperwezen en in één moeite door van de religieuze leiders en de over ons gestelde overheden te onderstrepen en te legitimeren. Maar van alle koningen van Israël wil er maar een enkeling deugen, het overgrote deel doet wat kwaad is in de ogen van de Ene. En zelfs de grootste koning, ook nog als auteur genoemd van een flink aantal Psalmen, is zo groot ondanks fatale flaters tot regelrecht machtsmisbruik aan toe. En dat staat allemaal in dit heilige boek. David is koning ondanks zijn verwerping. Zo legitimeer je toch niet je vorstenhuis? Vorsten die regeren bij de gratie Gods? Een beetje heilige schrift tilt ze op de sokkel en beschrijft hun heldendaden. En hier: profeten die hun vorsten vermanen, ja de huid volschelden en bedreigen? Wat is dit voor een boek, die Bijbel?

Kent u het boek van de Klaagliederen? “Hoe is het goud zo verdonkerd, het goede fijne goud zo veranderd! Hoe zijn de stenen des heiligdoms vooraan op alle straten verworpen!” (3: 1) “Die lekkernijen aten, versmachten nu op de straten, die in karmozijn opgetrokken zijn, omhelzen de drek” (vers 5). Mooie teksten maar wat doen ze in een vroom boek, in een heilige schrift? Een boek dat in het Hebreeuws heet naar het eerste woord: Eecha : ach. Waarom heet een tekst uit een heilige schrift ach?

Het Oude Testament is dáárom een heilig boek omdat het een boek is van vraag en antwoord, van groot geloof en diepe twijfel, van spraak en tegenspraak. Het is met andere woorden een dialogisch geschrift.

In het jodendom staat de vraag centraal, niet het antwoord. Het heiligste moment van het joodse liturgische jaar, de seideravond, begint met de vraag van het jongste kind: “Waarom is deze nacht anders dan alle andere nachten”? Traditioneel zijn het vier vragen op de Seideravond, vier kindervragen naar het ‘waarom’. Bent u een ouder of grootouder, dan komen zulke waarom-vragen u vast bekend voor.

- Op andere avonden kunnen we gerezen of ongerezen brood eten. Waarom eten we vanavond alleen matses?
- Op andere avonden eten we allerlei groenten, waarom eten we vanavond alleen bittere groenten?
- Op andere avonden dopen wij onze groenten niet in, waarom dopen we vanavond onze groenten tweemaal in zout water?
- Op andere avonden mogen we rechtop zitten of hangen in onze stoel, maar vanavond hangen we allemaal, waarom is dat?

Het zijn wat je noemt basic vragen: waarom eten we nu anders dan op andere avonden? Waarom?

De vragen van de Psalmen zijn geen vragen naar de bekende weg, zijn ook geen wensen of schietgebedjes: O Heer, laat mij het winnende doelpunt scoren. Of zoals Leo in onze voorbereiding het bekende liedje van Janis Joplin citeerde: Oh Lord, won't you buy me a Mercedes Benz? O heer, wilt u voor mij een Mercedes

Benz kopen, want al mijn vrienden rijden in een Porsche? O Heer, mag ik van u een kleuren-tv (het is 1970), ik ben elke dag tot 3 uur thuis voor de bezorging. O Heer, kunt u financieel bijdragen aan een avondje uit in de stad? Bewijs dat u van mij houdt en betaal het volgende rondje.

Ik moest daarbij denken aan mijn vriend Ab Harrewijn, de CPN- en GroenLinks-dominee die twintig jaar geleden veel te jong overleed. Wij waren in onze studententijd enige tijd huisgenoten en woonden boven een café. Daar werden wij wel eens aangetroffen, ook in de kleine uurtjes. En tegen sluitingstijd riep Ab dan wel eens, vrij naar een gezangregel uit de hervormde bundel van 1938: "Wilt U, o God, mijn drank betalen?" Bonters maakte hij het nog een keer toen zijn financiën niet toereikend waren voor de rekening van het café. Hij putte direct uit zijn stevige Gereformeerde Bonds-opvoeding en citeerde schaamteloos uit vraag 14 van de Heidelbergse Catechismus: "Kan ook ergens een bloot schepsel gevonden worden dat voor ons kan betalen?" Maar dit terzijde.

Dit soort vragen en verlanglijstjes zult u in de Psalmen dus niet aantreffen. Waarom? Omdat het geen goede lijstjes zijn? Omdat je de Ene zo iets niet vraagt? Omdat het in wezen geen vragen zijn? In de Psalmen gaat het om vragen op leven en dood, om wezensvragen. Alles waar het in de Psalmen over gaat is elementair, rauw, zonder franje, er is geen vertoon van zelfbehagen, geen egoïsme ten koste van anderen. Vragen: Waarom? Wie? Wanneer? Hoelang nog? En als in een vlechtwerk staan daar antwoorden tussen, zekerheden, dankbetuigingen en lofprijzingen – zo heet deze bundel in het Hebreeuws: *tehillim*, lofprijzingen, halleluja! Het is verwant met het Arabische werkwoord: *halala*, dat 'toestaan' of 'aanprijzen' betekent. Het wordt zoals u weet als *halal* vooral voor voedsel gebruikt.

Ook in de koran staan geen psalmen vol twijfel, onzekerheid en klacht.

Bijbelwetenschappers hebben de eeuwen door gezocht naar structuur in dit Bijbelboek vol tegenspraak. Dat lukte maar moeizaam en van de weeromstuit gingen zij dit boek ontleden tot in kleine tekstbrokjes die uit verschillende andere liederen en uit verschillende tijden zouden stammen. Zo bleef er niet veel van over. Ik vind het verrassend om deze liederen in al hun tegenstrijdigheid en – vooruit – dialectiek te lezen. En te zingen! Want de Psalmen zijn altijd gezongen, in de gemeente. Als het 'ik' veelvuldig voorkomt in de teksten, is dat altijd *pars pro toto*, in het 'ik' is het 'wij' altijd aanwezig. Wat soms hoogstpersoonlijk klinkt is samenzang, is gedeeld verlangen, gedeelde hoop, gedeelde angst, gedeelde wanhoop.

Veel psalmteksten zijn kunstig gecomponeerd en opgebouwd rondom die tegenspraak. Zo kan de geliefde lofpsalm 139 – u weet wel: over de Ene die ons kent en liefheeft al vanaf de moederschoot waarin wij geweven zijn – in één moeite door tussenwerpen: "Zou ik niet haten, Here, die U haten? En verdriet hebben tegen diegenen die tegen U opstaan? Ik haat hen met volkomen haat, tot vijanden zijn zij mij."

Zo kan die beroemde Psalm 22: "Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?" na 22 verzen van roepen, klagen en ter verantwoording roepen, in vers 23 voortzetten met "Zo zal ik Uw naam mijn broederen vertellen; in het midden der gemeente zal ik U prijzen." En dan volgt in tien verzen de lofprijzing.

Een joodse theoloog, Abraham Joshua Heschel, heeft deze dialoog met God, deze dialectiek van geloof en ongeloof, van zekerheid en twijfel eens als volgt samengevat (en ik zeg het in mijn eigen woorden). De Psalmen zijn inclusief, zij zijn gebouwd op tegenstellingen, op vraag en antwoord, op gesprek, want de mens kan niet zonder God en God niet zonder de mens. De Eeuwige wordt geprezen in zijn Afwezigheid, inclusief haar Afwezigheid, en dat is omdat de Eeuwige de mens liefheeft in al zijn gebreken, inclusief al haar gebreken.

En om het dan met Leo Vroman te zeggen, zelf van Joodse afkomst: de mens prijst de Eeuwige, God, of Systeem, al zou de Eeuwige, God of Systeem niet bestaan, juist in het niet bestaan, juist inclusief

de afwezigheid. En de mens roept in de nacht zijn 'tegenover' dan tot bestaan, tot aanzijn: "en Wie Gij zijt of hoe ook heet, / besta die nacht. En blijf!" Halleluja, zingt voor de Ene.

Amen

Lied: **Mijn hart een harp een viool** - psalm 138 *vrij*

Vorbeden

God, waar ben je

nu de oorlog voortduurt en zoveel mensen hun leven verliezen en zoveel lijden en verdriet brengt?

Nu de terreur voortduurt met aanslagen, schietpartijen, spoorloos verdwenen mensen, martelingen, rechtbanken die naar willekeur vonnissen.

Nu de wereld instabiel wordt en de ene na de andere crisis zich aandient en mensen geen uitweg zien, maar angstig de problemen ontkennen.

God wie ben je,

kan ik me aan jou toevertrouwen nu de angst me doet krimpen?

Kan ik me nog op jou verlaten dat je rots zult zijn, vaste grond onder mijn voeten?

God, wie ben je dat je denkt dat wij mensen dat kunnen verdragen,

dat wij nieuwe wegen zullen vinden en jou erkennen als God

die ons nooit verlaten heeft, die zijn naam heeft waar gemaakt

Ik-ben-met-jou met-jullie.

Juist als we twijfelen, vragen

en het niet meer verdragen dat Jij ver weg bent, onbegrijpelijk systeem, wees God-bevrijder.

Verlos ons uit de put van de wanhoop uit de beklemming van de angst.

Zoals een reiziger in de hitte van de dag water nodig heeft, zó hebben we Jou nodig.

Geef ons druppels vertrouwen, zodat we de hitte doorstaan.

Wees God-bevrijder, breek onze false dromen af,

zodat we Jou mogen danken voor wat Je voor ons hebt gedaan.

Zo bidden we ook onze kleine gebeden, zoals uit het voorbedenboek

(...)

Voor al deze kleine en grote dingen bidden wij U, Verhoor ons.

Amen.

Collecte de helft voor de stichting 'Jarige Job', de ander helft voor de onkosten van de Haagse Dominicus.

(NL37 TRIO 0254 791 018 t.n.v. Haagse Dominicus)

Tafellied: **Gij, Ik waan mi niet wijzer** - psalm 131 *vrij*

Breken en delen

Afsluiting en zegen

Lied: **Hij zegene ons genadig** - psalm 67 *vrij*
